

Лекція 4.

Тема: Молодь як соціально-демографічна спільнота.

Мета: визначити сутність понять «молодь», «соціальна норма», «девіація»; визначити основні потреби та проблеми молодої людини і навчитися їх забезпечувати; ознайомитися з сутністю девіантної поведінки; визначити шляхи попередження виникнення девіації в поведінці молоді.

План

1. Сутність поняття молодь.
2. Молодіжна свідомість та самовизначення молоді.
3. Потреби, інтереси й ціннісні орієнтації особистості.
4. Девіантна поведінка молоді, як відхилення від соціальних норм.

1. Сутність поняття молодь.

Сучасний "молодіжний вік" утворився на підставі двох зустрічних процесів, які відбувалися в індустріальних суспільствах: акселерації — прискореного статевого дозрівання, що знаменує собою пришвидшене закінчення дитинства — з одного боку, і безперервне відкладення терміну вступу в професійне життя, внаслідок збільшення періоду тривалості навчання — з другого.

Межі цієї суспільної групи визначити нелегко. Адже не існує об'єктивних показників, за якими можна було б відділити період молодості від дитячих років і від віку зрілості. У давнину перехід у категорію юнаків визначався ритуалом ініціацій, а дорослими ставали внаслідок звершення суспільно значимих дій, таких як: одруження, народження першої дитини, вбивство хижого звіра, першого ворога або завдання ворогові удару під час збройної сутички. Сьогодні ж найчастіше межі періоду молодості визначають за формальними ознаками: нижня — закінчення школи, отримання паспорта. Що ж до верхньої межі, то вона є ще більш умовною, наприклад, сьогодні державна молодіжна політика поширюється на громадян України віком від 14 до 28 років (в окремих випадках для наукової молоді до 36 років). За радянських часів верхньою межею молодіжного віку вважали 28 років — верхню межу терміну перебування у лавах комсомолу; при бажанні можна вважати верхньою межею, скажімо, 35 років — вікову межу, до якої ще донедавна дозволялося вступати на стаціонарне відділення вищих навчальних закладів. Загалом, можемо сказати, що людина залишається у межах молодіжної вікової групи доти, доки відчуває себе приналежною до неї і провадить відповідний стиль життя.

Молодь — це суспільна група, яка перебуває у періоді життя, що починається зі статевого дозрівання, не має чітко окресленої верхньої межі і визначається як суспільними, так і індивідуальними рамками. Стан цієї суспільної групи може бути окреслений юс перехідний.

Молодь в усі часи була найдинамічнішою, наймобільнішою і найбільш схильною до новизни частиною суспільства.

Висока соціальна активність молоді зумовлена її перехідним станом. У соціальному плані старші покоління мають стабільнішу, традиційну структуру діяльності, впорядкованіший спосіб життя. Це означає, що їх життєва програма

є менш варіантною, для неї характерна обмеженість соціальних ролей, а звідси, відповідно, і жорсткіше залучення в соціальні інститути (професійні, сімейні, політичні та ін.). Доки домінантою суспільного розвитку є стабільність, проблем поколінь, пов'язаних з підвищеною активністю молоді, не існує. Доступ до соціально значимих ролей закономірно пов'язується з процесом дорослішання.

Але роль молоді змінюється в періоди соціальних потрясінь. Перехідність, маргінальність, відсутність глибокої життєвої вкоріненості молоді спонукає її до пошукової активності, часто до внутрішніх конфліктів між життєвими цінностями і стилем життя. У підсумку — схильність до афективного, незваженого сприйняття дійсності, сприйнятливості до екстремізму, радикалізму в думках і в поведінці. Дуже характерним для молоді є вибір об'єктів наслідування, які не вписуються у звичне культурне тло (молодіжна субкультура).

2. Молодіжна свідомість та самовизначення молоді.

Самовизначення молоді поділяється на такі види:

- соціальне самовизначення;
- політичне самовизначення;
- професійне самовизначення;
- економічне самовизначення.

Соціальне самовизначення молоді. Якщо розглядати молодь з точки зору соціального самовизначення, то можна сказати, що молодь – це одна з найбільш уразливих в економічному та найбільш безправна в соціально-правовому плані, яка живе в умовах підвищеної соціальної напруги і психологічного дискомфорту. Це насамперед впливає з важкої соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації. Для більшості населення характерна незадоволеність своїм становищем у суспільстві. Людина відчуває себе незатребуваною за нових соціальних умов, і соціальна незатребуваність породжує деморалізацію та соціально-політичну пасивність, небажання брати участь у чужих для неї суспільних явищах.

За даними соціологічних досліджень, стан здоров'я молоді досить хворобливий. Так, значного поширення набули серед молодих людей такі соціально небезпечні хвороби як туберкульоз, хвороби, що передаються статевим шляхом, СНІД, наркоманія, алкоголізм. Залишається високою смертність серед молоді. Для значної частини молодих людей гострими залишаються проблеми бідності, безпритульності, насильства. Значна частина молодих людей ніде не працює і не навчається. У найбільш скрутному становищі опинилася безробітна молодь. Рівень злочинності і правопорушень серед неповнолітніх та молоді все ще залишається досить високим.

Для соціального самовизначення молоді характерні такі тенденції:

- перша – руйнація традиційних форм соціалізації, заснованих на досить жорсткій визначеності життєвого шляху;
- друга – розширення можливостей вибору життєвого шляху, підвищення власної відповідальності;
- третя – поява нових соціальних посередників, не властивих для самовизначення минулих поколінь, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності, наявність різних джерел одержання матеріальних благ і заробітку,

нові джерела інформації, самодіяльні просоціальні і антисоціальні молодіжні угруповання тощо;

- четверта – посилення регіональних та національних (етнічних) відмінностей та зростання їх питомої ваги в життєвому самовизначенні молоді;
- п'ята – оцінка свого суспільного становища із загально цивілізаційних позицій, найчастіше у порівнянні із становищем ровесників в інших (переважно високорозвинених) країнах та поява у зв'язку з цим завищених соціальних вимог.

Політичне самовизначення молоді. Важливе значення має політичне самовизначення молоді. Політичне самовизначення розглядають як процес засвоєння та активного відтворення соціально-політичного досвіду, набутого в умовах спілкування з іншими людьми і суспільством в цілому, а також в різних видах суспільної діяльності.

В умовах кризи молодь ідентифікує себе тільки з тими інститутами і соціальними організаціями, що дозволяють їй одержати елементарні засоби до існування. Це призводить до того, що політична соціалізація особистості, як правило, замінюється економічною.

Важливим фактором, що впливає на політичну свідомість молоді в сучасних умовах, є також зміна ієрархій в інститутах влади (перевага економічних інститутів над політичними, перевага недержавних інститутів над державними, а також зміна ієрархій усередині економічних, політичних і соціокультурних інститутів).

Сучасне суспільство стоїть перед альтернативою вибору подальшого шляху розвитку. Соціологи стверджують, що молодь не визначила свого місця у цих складних процесах, хоч у цілому підтримує зміни, які настали. Тому більшість займає пасивну, очікувальну позицію і лише 10 – 15 % готові діяти активно. Спостерігається також боротьба за молодь з боку політичних партій і рухів, у зв'язку з чим процес самовизначення молоді набуває політичного характеру. Ця боротьба часто посилюється під час проведення масштабних політичних компаній і зводиться до прагнення за будь-яку ціну вибороти її голоси і завербувати до участі в разових політичних акціях. Як показують результати соціологічного дослідження «Молодь червень 2007р.», лише 2% молоді беруть участь в роботі громадянських молодіжних організацій. Політичному самовизначенню молоді характерні такі тенденції:

- перша – пасивна участь в діяльності молодіжних громадських організацій;
- друга – підвищення інтересу до неофіційних молодіжних угруповань та об'єднань;
- третя – зростання пасивності та недовіри до органів управління.

Професійне самовизначення. Тривалий час молоді відводили другорядне місце у сфері праці, що призвело до посилення матеріальної (і відповідно психологічної) залежності від старших поколінь. Близько 90% молодих сімей живуть за допомогою батьків та рідних.

Як наслідок спостерігається два різноспрямовані явища у молодіжному середовищі: відносно високі стандарти споживання, які часто розраховані на нетрудові доходи і прибутки та економічна пасивність, відсутність готовності до праці в нових економічних умовах.

За даними соціологічних досліджень 70% респондентів з числа молоді розраховує на індексацію доходів державою, 64% – на право одержання грошової допомоги від тієї ж держави у випадках втрати роботи чи її неодержання. Тобто основна частина молодого покоління при переході до ринку розраховує на соціальну допомогу і захист, а не на власні сили.

Основні тенденції:

- перша – зростаючі диспропорції у структурі зайнятості у різних регіонах країни;
- друга – зростаюче безробіття серед молоді;
- третя – розтягування в часі періоду здобуття освіти, що відсуває для більшості молоді час вступу до трудового життя і досягнення професійної зрілості;
- четверта – масовий характер переходу молоді з виробничих державних структур у структури приватного бізнесу;
- п'ята – загострені прояви соціальної нерівності, які характерні для різних категорій молоді при виборі нею професійної освіти та місця праці.

Економічне самовизначення молоді. Ця проблема складається з низки підпорядкованих проблем: необхідність забезпечення рівних умов для трудового старту молоді; можливість соціального просування; досягнення економічної самостійності.

Основні тенденції:

- перша – матеріальне становище молоді є середнє;
- друга – при втраті роботи, знайти іншу роботу за основним місцем проживання дуже важко;
- третя – існує проблема щодо досягнення молоддю економічної самостійності.

У значній кількості молоді відсутнє власне економічне становище в суспільстві. Навіть матеріальний стан працюючої молоді не забезпечує повної економічної незалежності. Однією з найгостріших є проблема втрати роботи і безробіття. Серед переважної більшості молоді, яка живе за рахунок матеріальної підтримки батьків, 60% одержують від них допомогу грошми, 46% – одягом, 40% – продуктами харчування, 14% – платою за квартиру тощо. Тому матеріальне становище молоді потребує значного покращення.

3. Потреби, інтереси й ціннісні орієнтації особистості.

Розвиток особистості, або її самореалізація, залежить від потреб, мотивів, мрій, прагнень, переконань, можливостей і дій.

Потреби особистості поділяють на:

біологічні — потреби в їжі, праці, відпочинку;

соціальні — спілкування, суспільна діяльність, існування особистості в групі й суспільстві;

матеріальні — одяг, житло, побутові предмети тощо;

духовні — виконання морального обов'язку, пізнання світу, дружба, кохання тощо.

Самореалізація особистості — це потреба в тому, щоб бути почутим, зрозумілим і прийнятим суспільством, відшукати своє місце в житті, досягти значного успіху.

Важливим елементом розвитку особистості є мотивація, яка формує усвідомлення, чого ми прагнемо, для чого воно і як до нього рухатися. **Мотивація** — це процес спонукання себе до діяльності для досягнення особистих цілей. Людина самостійно обирає собі напрям і ставить мету. Наявність мети допомагає розвиватися таким особистим якостям, як амбіційність, наполегливість, упевненість у собі, ініціативність, що змушує людину всебічно розвиватися й удосконалюватися.

Розвиток особистості також залежить від автономії особистості, здатності приймати свідомі рішення щодо себе незалежно від навколишнього впливу. Автономія особистості передбачає рівень володіння собою, визначення власної долі, прийняття відповідальності за свої дії та почуття, вчинки й свободу вибору.

Часто люди думають, що вони є автономними й діють відповідно до власних рішень, насправді ж перебувають під впливом думки батьків, друзів, громади тощо. Автономність передбачає самоусвідомлення, самопізнання й самооцінку. Це вміння відчувати свій внутрішній світ, усвідомлювати самого/саму себе, обирати можливий спосіб своєї поведінки, діяти гнучко за ситуацією, бути відкритим/відкритою бути собою та бути в гармонії із собою.

Кожна людина щодня у процесі спілкування та співпраці опиняється перед вибором, як їй діяти, якими принципами керуватися, чому надати перевагу. Здійснюючи вибір, людина керується певними життєвими цінностями, які служать своєрідними маркерами й дороговказами життєвого шляху. Життя людини є гармонійним і змістовним, якщо воно відповідає набору цінностей особистості.

Життєві цінності поділяють на матеріальні й духовні. Матеріальні цінності, іноді ще їх називають благами, задовольняють повсякденне життя й потреби людини. До них належать їжа, житло, техніка, засоби пересування, засоби праці й творчості тощо. Духовні цінності включають моральні вимоги, норми та принципи, ідеали, а також естетичні почуття прекрасного. Вони містять поняття добра, любові, справедливості, честі, гідності, обов'язку, краси, гармонії.

4. Девіантна поведінка молоді, як відхилення від соціальних норм.

Поведінка, що не вкладається в рамки розуміння більшості людей, називається **девіантною**. До такої поведінки не відносяться звичайні дії середньостатистичного громадянина, адже вони не викликають нерозуміння, шок, подив, страх, ворожість з боку звичайних громадян. Девіантна поведінка поділяється на два типи, так, розрізняють позитивну і негативну девіантну поведінку. До позитивної відносяться гіперактивність, талант, що межує з геніальністю, помірність - дії, що не суперечать букві закону.

Негативні типи девіантної поведінки це:

Існування без певного місця проживання, жебрацтво на вулицях, безпритульність, якщо мова йде про неповнолітніх дітей і підлітків.

Жорстоке ставлення до тварин і людей, яке знаходиться в нормах права, але викликає занепокоєння і страх оточуючих.

Пристрасть до шкідливих звичок - алкоголю, наркотиків. Сюди ж можна віднести пристрасть до комп'ютерних і азартних ігор, проституції, крадіжки, та

інші дії, за які передбачена відповідальність з різним ступенем тяжкості згідно законодавства.

На появу ознак девіантної поведінки впливає соціальне середовище людини. Девіантна поведінка в соціології показує, що не завжди вдається врегулювати все за допомогою прийнятих у суспільстві норм поведінки. Від невідповідності між цілями і можливостями люди використовують інші засоби для досягнення результату, наприклад, застосування протизаконних методів. Інший варіант - соціальна девіація, яка притаманна бунтарям, революціонерам, терористам, які протестують проти сформованих підвалин.

Ознаки девіантної поведінки

Нестандартна поведінка, що виходить за рамки правил, характеризує юнацький максималізм. Дітям складно приборкати гормональний вибух, що відбувається в організмі в період зростання. Часто вибір деяких підлітків стає цілковитою суперечністю встановлених дорослими людьми правилами. Часто це приносить проблеми як фізичного, так і психічного характеру.

У складний підлітковий період типовими проявами девіантної поведінки є дії, які:

- Викликають осуд дорослих.
- Наносять шкоду підлітку і оточуючим його людям.
- Стають причиною частих конфліктів з друзями і близькими.
- Сприяють зниженню успішності в школі.
- Можуть розвивати фобії і різноманітні страхи.
- Знижують самооцінку і породжують комплекси.

Необхідно розібратися, що є поштовхом, що сприяє прояву девіантних дій. Проблеми у стосунках між батьками і дітьми стають причинами такої поведінки. Подібні ознаки притаманні дітям, які виховуються в неповних сім'ях. Часом турботи та контролю одного з батьків мало. Не всі сім'ї стають неповноцінними з власної волі. Смерть одного з батьків, розлучення - привід дорослим задуматися про психічне здоров'я дітей.

Різні проблеми стають причинами, що викликають девіантну поведінку, приклади цього відомі батькам:

- Різноманітні страхи і комплекси дитини, про які він соромиться розповісти дорослим.
- Відсутність контролю з боку батьків, розуміння власної безкарності за будь-які дії.
- Агресія, роздратованість, негативне сприйняття навколишнього світу.
- Психічні відхилення, з якими складно впоратися самотійно.

Зрозуміти, що є відхиленою від норми поведінкою, непросто. У кожному окремому соціумі існують певні правила, норми і порядки. Те, що прийнятно, наприклад, для злочинних кварталів Мексики, здається аморальним у культурних столицях світу. Видів такої поведінки багато, всі вони поділяються на кілька груп: адиктивна, делінквентна, аморальна, суїцидальна. На кожній формі девіантної поведінки слід зупинитися більш докладно.

Адиктивна поведінка

Піти з реальності, зануритися у власний вигаданий світ, де немає поганих людей, негативних емоцій, все просто і зрозуміло - досягти цього дозволяє девіантна адиктивна поведінка. Поняття походить від англійського слова «addiction», що позначає «шкідлива звичка». Види девіантної поведінки, спрямовані на адикцію можуть бути різними - від легких до важких форм. Цей тип девіації виражається в наступних негативних діях:

- пристрасть до спиртних напоїв, наркотиків, тютюну;
- потяг до азартних та комп'ютерних ігор;
- проституція.

Делінквентна поведінка

Дії, в результаті яких порушується закон, називаються делінквентною девіантною поведінкою, та контролюється вона педагогами, соціологами, криміналістами. Виділяють три типи:

Слабка - дрібні правопорушення, які не тягнуть суворого покарання, наприклад, хуліганство, лайка в громадських місцях, публічне розпивання спиртного.

Середня - дисциплінарні порушення трудового законодавства, наприклад, запізнення на роботу, поява в робочий час у нетверезому вигляді.

Важка - дії, які серйозно порушують законодавство, і тягнуть відповідальність, такі як проституція, продаж наркотичних засобів, злочинство, сексуальне насильство.

Аморальна поведінка

Визначити, що таке мораль, складно. Девіантна аморальна поведінка залежить від культури суспільства і традицій. Так, якщо в одних країнах зрада вважається поведінкою, яка засуджується, то в Японії, наприклад, до цього ставляться з розумінням. Інститут гейш, які розважають чоловіків, у цій країні розвинений сильно. Подібне явище у нас називається проституцією, і карається за законом. Ось чому типи девіантної поведінки потрібно розглядати в розрізі конкретної країни і національності, роблячи ставку на норми моралі.

Суїцидальна поведінка

Самогубство - не рідкість серед молодого покоління. Дії, які спрямовані на заподіяння шкоди власному здоров'ю, відносяться до суїцидальної девіантної поведінки підлітків. Деякі його типи спрямовані на демонстрацію, викликання почуття жалості, звернення уваги на свою персону. Ще такі дії деколи відбуваються в стані афекту, в результаті сильного душевного потрясіння або травми. Іноді суїцидальна поведінка носить розважливий характер і частіше за інших досягає мети.

Наслідки девіантної поведінки

Масовий характер набуває девіантна поведінка в психології, це справжній бич сучасного життя. Його наслідки можуть бути непередбачуваними, від простого засудження суспільством до позбавлення життя. Все залежить від типу девіантної поведінки, від здатності і готовності людини повернутися до нормального життя. Найчастішими наслідками такої поведінки можна назвати порушення особистості людини та проблеми зі здоров'ям. Від цього страждають рідні людини, яка обрала такий стиль життя, а також друзі та колеги.

Корекція девіантної поведінки

Тільки позитивні дії можуть допомогти змінити і попередити девіантну поведінку у підлітків. До таких форм корекції можна віднести:

Створення сприятливого фону для повсякденного життя.

Інформаційна наповненість - лекції, бесіди, уроки, які пояснюють як визначити межу між девіантною і правильною поведінкою.

Терапія «протилежністю» - вчинки, на які у звичайному житті людина ніколи не зважилася би, наприклад, стрибок з парашутом або вираження себе в творчості.

Розвиток способів самовираження, які не виходять за рамки моралі суспільства.

Список використаних джерел:

1. Інтегрований курс «Громадська освіта» (рівень стандарту): підуч. для 10 кл. закладів загальноосвітньої середньої освіти / Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелещенко Т. В. – К. : УОВЦ «Оріон», 2018 – 240 с. : іл.
2. Соціологія : навч. посіб. / Танчин І. З. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. – 360 с.
3. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. — Х. : Право, 2010. — 224 с.